

Włodzimierz Rączkowski (Poznań)

(review) M. Lityńska-Zajac and K. Wasyliukowa, *Przewodnik do badań archeobotanicznych* [Guidebook to archaeobotanical studies]. Poznań 2005, 566 pp.

The monumental *Guidebook to archaeobotanical studies* by Maria Lityńska-Zajac and Krystyna Wasyliukowa appeared in the *Vademecum Geobotanicum* series initiated by prof. Janusz B. Faliński. The *Guidebook* contains some chapters (subchapters) prepared by Andrzej Joachimiak, Sławomir Kadrow, Lucyna Kubiak-Martens, Jerzy J. Langer, Ilona Polcyn, Marek Polcyn, Adam Walanus and Mirosław Zajac. The modest title, which suggests an academic textbook, does not imply that this work will be the main source of reference on problems in archaeobotanical research for years to come. The authors ought to be admired — they have taken on a wide range of problems from terminological issues through to questions on the methods of field survey and laboratory research as well as the labelling and presentation of plant matter after archaeobotanical study results have been interpreted.

Archaeobotany works closely alongside archaeology. It is during archaeological excavations that the largest amount of plant material for archaeobotanical study is recovered. On the other hand, archaeobotany attempts to answer some questions which arise from archaeology. So the *Guidebook to archaeobotanical studies* should be of great interest to archaeologists. But at the same time the authors delve into problems which border two separate disciplines of science. Examples of such work show that this approach may be extremely fruitful but also risky. As an archaeologist, and one interested in methodological questions, it is from this perspective that I would like to take a closer look at the content of the *Guidebook*. Though from the very start, I would like to point out that any criticisms (for that is one role of a reviewer) are not in any way meant to lessen the value of this very important and necessary publication.

My specific approach to archaeology and the relationship between theory and research methods (see Rączkowski 2001; 2002) has led me to concentrate on three particular themes: terminological questions, methods and the interpretation of the past, and all this in relation to the general concept of scientific research.

When reading the *Guidebook*, what struck me from the very beginning was its empiricism. This is not especially surprising as generally such an approach in the natural sciences is particularly emphasised. Such empiricism carries with it important consequences which are visible in the way conclusions are made (and even explanations given) and in the narration. Knowledge based on such an approach is objectivist in character, we discover the past as it was ("a reconstruction of the past"). This is especially clear in the section dedicated to the history of certain cultivated plants and in the interpretation of archaeobotanical study results. Of course, the phrases "probably", "inconclusively", "requires verification", "hypothesis" etc. appear frequently in the text, but this is simply a matter of rhetoric which allows for "the rejection of opinions held up to now" (pg. 64) in case there is a new unexpected discovery (pg. 479). This way of thinking leads us to the conclusion that only empirical research allows us to correctly reconstruct the past, therefore the more sites we investigate, the more we will know about the past. This opinion is not hindered by the fact that logic long ago questioned the scientific value of inductive reasoning (e.g. Such, Szcześniak 1997). Of course, nor is such an approach and narration foreign to archaeology, which in its culture-historical version also fully accepts such thinking and model of research. But for archaeologists who represent the model of processual, or even more so, postprocessual archaeology such arguments will be difficult if not impossible to accept.

Even though the natural sciences have a long tradition of empiricism, its strong presence in work currently being carried out is food for thought. For the last twenty years or so there has been much said about changes in thinking in archaeobotany (e.g. Butler 1995; Rackham 1995). This is the result of a general discussion brought about by so-called *linguistic turn*. There is no trace of such a discussion in the *Guidebook*. Now that is a pity, as students should know that in archaeobotany not only is the objectivist approach possible but the role of the interpretativity of the whole research process is also worth noting. The lack of such reflection in the *Guidebook* is evident for example, in the separation of description from interpretation (pg. 199).

A consequence of accepting traditional archaeology as a plane of reference is also the terminology which is used. Here, attention is focused on the subjective treatment of archaeological culture. Likewise, we have long known that archaeological culture cannot be treated as a real entity which existed in the distant past. This is a concept created by archaeologists and has nothing to do with the past. The last extensive summary of the discussion on the term archaeological culture appeared in work edited by S. Tabaczyński (2000). It is a similar situation with the use of the terms "live culture" and "dead culture". H. J. Eggers introduced these terms into archaeology (1959). They are closely tied to culture-historical archaeology. But the term "taphonomy" which appears alongside (pg. 47) was introduced into archaeology as a result of critical study into, amongst others, the terms mentioned earlier and the role of the so-called Pompeii Premise (e.g. Kadrow 1998). The appearance of all these terms together is proof of the misunderstanding of the context of their introduction into archaeology and the consequences of the meaning which they carry with

them. There are more such terminological collisions in the work. Now, if the reader is an archaeologist or a student of archaeology s/he may be under the impression that the work contains "dated" thinking on archaeology. But if the reader is not an archaeologist then s/he will learn about archaeological concepts which have already been (or should be) discarded by archaeological thought.

Therefore, in the realms of theoretical reflection and terminological consequence in archaeology the *Guidebook* quite clearly does not follow the trends in current thinking which have been discussed in archaeology for over 40 years. But regarding questions concerning method, especially at the excavation stage, it has potential which has yet to be appreciated by a large number of Polish archaeologists. This is the greatest value of the *Guidebook* that I see for the reader, who is meant to be an archaeologist. Nearly the whole of the third section and fragments of the second should be obligatory reading for every archaeologist. Certain categories of plant remains described in the third section indicate just how much information is irretrievably damaged in the majority of excavations due to the digging techniques applied. This concerns not only the issue of taking samples from the features and layers, but also the way in which archaeologists treat recovered ceramic fragments or pugging (e.g. pg. 297). Chapter three questions the general opinion of many archaeologists that plant macro remains do not survive on the majority of archaeological sites. Even if the archaeologist does not see them, they are there.... but thrown onto the waste heap. So the demand that an archaeobotanist be present at every excavation (pg. 167) is by all means justified. The archaeobotanist should be able to influence the way sites, features and cultural layers are excavated, how samples are taken and documented. In my opinion it should be one of the standard requirements of every excavation. I hope that the institutions and individuals who shape these standards will take this question into account. It is striking therefore why, just a few lines further on, the authors limit this demand to "at the very least a periodical visit to the site" (pg. 167). The argument supposedly rests on issues of finance and time. I consider this approach to be mistaken. My thoughts are that if an archaeologist cannot afford to incorporate the presence of an archaeobotanist in the excavation budget then s/he should not proceed, as more will be destroyed than preserved. The time factor may be connected with the lack of archaeobotanists who would be able to participate in excavations. This means that there is scope (and a need) for enlarging the education of young future archaeobotanists. But the aforementioned self-limitation points to a rather deep rooted and important connection that continues to exist between archaeology and archaeobotany. Archaeobotany is considered to be the younger and less able sibling compared to the "more experienced and far cleverer" archaeology. Archaeobotany "awaits" proposals from archaeologists and because the high costs involved often discourage archaeologists from approaching, archaeobotanists are even willing to limit their requirements, to compromise. By educating archaeologists in the potential of archaeobotany (an important role of the *Guidebook*) this relationship should be changed — the archaeologist should incorporate the need of archaeobotanists within her/his plans

(such assumptions were accepted, amongst others, in the excavations in Kaldus — see Bednarek, Chudziak 2004).

Closely linked to problems of method are questions of the quantitative presentation of data recovered based on the analysis of certain samples from the site. A fundamental question arises: what does plant material recovered during the excavation of a settlement represent? Does it reveal the structure of consumption or the structure of farming? In the discussion of this problem the authors quite rightly point out that “there is no direct clear connection between the amount of a certain unit of classification in archaeobotanical material and its role in the past vegetation, nor in the past economy” (pg. 201). It is probably possible, without causing great controversy, to accept that the amount and quality of the plant material registered in samples is the result of many different processes — starting from the structure of the vegetation in the past and the way it was used by human, through depositional processes, various natural and cultural postdepositional processes to recovery (including the way samples are taken) and examination processes (methods of study, the analysis of the material and its interpretation). The question remains, do we currently possess the tools which, in the context of archaeological information, allow a complete analysis of plant material to take place, which allow a relatively credible (persuasive) presentation of proposed solutions? After analysing further sections of the *Guidebook* I believe that archaeobotanists do not have such tools at their disposal, and what is worse, there is no real discussion around how to find and incorporate them (at least I did not come across this in the *Guidebook*).

In a certain sense there are many similarities with archaeozoology. Archaeozoology likewise uses source material which by its very nature is difficult to interpret thanks to the complex processes affecting the condition in which animal bones are recovered and the possibilities of examination. But in archaeozoology specific studies on the classification of animal remains and the cognitive value of the recovered material have been carried out for years (e.g. Makowiecki 1998; Marciniak 1996; 2005). I think that archaeobotany may follow a similar path and treat the issues of critical reflection on the source value of plant remains seriously. I have no doubts that this is material which when reviewed with a critical eye may reveal a huge amount of information on many aspects of past culture.

Confirmation of my fears about the level of theoretical discussion in archaeobotany on the subject of tools to formulate concepts on the role of plants in past societies can be found in chapters of the fourth section. There are interpretive proposals in this section concerning various aspects of plant uses in the past, particularly in cultivation. It is true that various methods of reconstruction of plant communities are presented and applied here but they do not allow for the question of how representative the recorded plant remains from the archaeological site are. Nor did I find a persuasive answer to the question as to what extent the excavation material allows the reconstruction of primeval vegetation.

Another aspect of the considerations indicating a lack of critical reflection is the aforementioned issue of the structure of farming. Earlier (pg. 201) the authors quite rightly

pointed out that there is no straightforward link between the number of recorded remains and their role in the past culture. However, in the subchapter dedicated to “the recreation of farming structures” this doubt does not appear. The fundamental role in this reconstruction is taken by the aspect of quantity. Even if the analysis takes the function of the site where the plant material was found into account, I still feel that quantity is no indication of either farming or consumption structures. I am also concerned that a picture of farming structures by region or for the whole of Poland created on this basis will be accepted without criticism by archaeologists. This is due to the fact that the empiricism and inductionism of archaeobotany is well suited to culture-historical archaeology (based on the same fundamental theoretical concepts). With such an approach it is unsurprising that on the basis of the discoveries on three sites a general statement on poppy cultivation is formulated (pg. 496).

Analysing the range of interpretations of plant presence in the culture of past communities that are proposed in the *Guidebook* it is possible to detect a very characteristic trait. Almost the only area discussed is the farming aspect of how plants were used in past communities. This is a far reaching reduction of thinking on plants and their role in culture. I have no doubts that plants played diverse roles, and the meanings they were assigned most likely stretch beyond our imagination. I think that treating plants solely in categories of consumption or utilitarian use (including for medicinal purposes) is rather archaic. Like animals (see Marciniak 2005), plants were a significant factor in the discourse of the community (e.g. Butler 1995; Larsson 2001). Various symbolic meanings were assigned to them. This aspect must not be ignored. It is a pity that in (Polish) archaeobotany this thread is practically non-existent. The only text, in which there are hints of such thinking (though unfortunately not extended) appear in the interpretation of feature 4/98 in Kaldus (Polcyn 2004). For sure this is an area for new interpretations which extend beyond our contemporary rational-economic thinking.

So, from my point of view the interpretative section gives rise to many doubts. This is primarily the result of a different viewpoint on archaeology, inspired by contemporary theoretical discussion (e.g. Johnson 1999). It appears that we should concentrate on individual phenomena, on decisions made in the past by the inhabitants of a particular settlement. Their neighbours may have solved problems in their own, individual way. Excavation results taken from sites scattered around a large area and which have different levels of detail, which were obtained using different methods of research and answer various questions do not form a basis for generalisation. This pursuit of synthetic formulae means that we lose the possibility to look at an individual group of people, who, in their own way solved everyday problems — for example, the way of harvesting grain (which is a very interesting subject in the study of the past).

Limiting examples to only one area of archaeology — culture-historical archaeology (with a few exceptions from processual archaeology which are not indicated) leads to the creation of a picture of one correct uniform archaeobotany. If we admit that archaeobotany

is closely connected to archaeology then I think that a textbook (in particular) should show, how the many different approaches in archaeology formulate specific research problems and how the questions formulated affect the selection of certain archaeobotanical methods. As a result we have the chance to obtain a varied picture of both survey procedures and an interpretation of the past. The formula proposed in the *Guidebook* simply suggests that at the planning stage of work to be carried out on site there are, as yet, no research questions, and the methods applied are always and in every case the right ones. It is only after the empirical material has been collected do we consider what it may be useful for. I am afraid that such an image of archaeobotany is too one-sided, and students will lose the opportunity to see the potential of archaeobotany within a wider perspective.

I do not wish for this criticism of the proposed interpretations to be taken as a negation of the whole work. I respect it greatly and admire the expansive range of the project. The authors have created a fantastic piece of work and I have no doubts that over the next twenty or so years this book will remain valid and necessary in Polish archaeology. My criticisms and doubts are fundamentally aimed at... archaeologists, with whom the authors cooperate. Archaeologists should show how contemporary archaeology changes and how, as a result, research questions are modified. This dynamic of archaeology, especially in the theoretical realm, causes the status of the "assisting" sciences to change in a major way (see Marciniak, Rączkowski 2001; Jones 2002). There should be signals which inspire reflection on interpretative character and research procedures as well as on the created narrative about the past from archaeologists' circles. And if such themes were to be found in the *Guidebook*, then they would only increase its versatility.

References

- Bednarek R. M. and Chudziak W. (ed.) 2004. *Wczesnośredniowieczny zespół osadniczy w Kaldusie: studia przyrodniczo-archeologiczne*. Toruń.
- Butler S. 1995. Post-processual palynology. *Scottish Archaeological Review* 9/10, 15–21.
- Eggers H. J. 1959. *Einführung in die Vorgeschichte*. München.
- Johnson M. 1999. *Archaeological Theory. An Introduction*. Oxford.
- Jones A. 2002. *Archaeological Theory and Scientific Practice*. Cambridge.
- Kadrow S. 1998. The „Pompeii Premise” and archaeological investigations in Poland — selected aspects. In W. Hensel, S. Tabaczyński and P. Urbańczyk (ed.), *Theory and practice of archaeological research 3. Dialogue with the data: the archaeology of complex societies and its context in the 90s*. Warszawa, 285–301.
- Larsson L. 2001. Society and Nature — forests, trees and lures. *Archaeologia Polona* 39, 37–54.
- Makowiecki D. 1998. Możliwości poznawcze i niektóre problemy metodyczne polskiej archeozoologii. In W. Śmigieński (ed.), *Nauki przyrodnicze i fotografia lotnicza w archeologii*. Poznań, 77–95.

- Marciniak A. 1996. *Archeologia i jej źródła. Materiały faunistyczne w praktyce badawczej archeologii*. Warszawa, Poznań.
- Marciniak A. 2005. *Placing Animals in the Neolithic. Social zooarchaeology of prehistoric farming communities*. London.
- Marciniak A. and Rączkowski W. 2001. Archaeology and archaeological science: past, present and future. *Archeologia Polona* 39, 5–16.
- Polcyn M. 2004. Pozaekonomiczny aspekt źródeł paleoetnobotanicznych na przykładzie obiektu 4/98 z grodziska w Kaldusie, stanowisko 3. In R. M. Bednarek and W. Chudziak (eds.), *Wczesnośredniowieczny zespół osadniczy w Kaldusie: studia przyrodniczo-archeologiczne*. Toruń, 231–243.
- Rackham J. 1995. Environmental archaeology as material culture. *Scottish Archaeological Review* 9/10, 22–25.
- Rączkowski W. 2001. Science and/or art: aerial photographs in archaeological discourse. *Archeologia Polona* 39, 127–146.
- Rączkowski W. 2002. *Archeologia lotnicza – metoda wobec teorii*. Poznań.
- Such J. and Szcześniak M. 1997. *Filozofia nauki*. Poznań.
- Tabaczyński S. (ed.) 2000. *Kultury archeologiczne a rzeczywistość dziejowa*. Warszawa.

Włodzimierz Rączkowski (Poznań)

[rec.] M. Lityńska-Zajęc, K. Wasylkowa, *Przewodnik do badań archeobotanicznych*, Wydawnictwo Sorus, Poznań 2005, 566 stron.

W serii *Vademecum Geoboticum*, której inicjatorem był prof. Janusz B. Faliński, ukazała się monumentalna praca *Przewodnik do badań archeobotanicznych* autorstwa Marii Lityńskiej-Zajęc i Krystyny Wasylkowej. W publikacji tej niektóre rozdziały (podrozdziały) przygotowali również: Andrzej Joachimiak, Sławomir Kadrow, Lucyna Kubiak-Martens, Jerzy J. Langer, Ilona Polcyn, Marek Polcyn, Adam Walanus i Mirosław Zajęc. Skromny tytuł, a nawet sugestia, że jest to podręcznik akademicki, nie sygnalizuje, że jest to praca, która na wiele lat będzie podstawowym źródłem wiedzy o problemach badawczych archeobotaniki. Należy podziwiać Autorki, że podjęły się tak ogromnego wysiłku i pogratulować efektu. Praca jest wszechstronna – podejmuje zróżnicowaną problematykę od kwestii terminologicznych, przez zagadnienia z zakresu metodyki badań terenowych i laboratoryjnych oraz oznaczania i prezentacji materiałów roślinnych po interpretacje wyników badań archeobotanicznych.

Archeobotanika ściśle współpracuje z archeologią. To właśnie w trakcie archeologicznych badań wykopaliskowych pozyskiwana jest znacząca część materiałów roślinnych, które są przedmiotem studiów archeobotaniki. Z drugiej strony archeobotanika stara się odpowiadać na niektóre z pytań archeologii. Zatem dyskutowany *Przewodnik do badań archeobotanicznych*, powinien być przedmiotem szerokiego zainteresowania wśród archeologów. Ale tym samym też Autorki wkraczają w problematykę pogranicza dwóch dyscyplin naukowych. Przykłady takich prac uczą, że zabieg taki może być bardzo owocny, ale też i ryzykowny. Jako archeolog i to zainteresowany kwestiami metodologicznymi, z tej perspektywy chciałbym przyrzeć się treści *Przewodnika*. Z góry jednak chciałbym zaznaczyć, że jakiegokolwiek krytyczne uwagi (taka jest m.in. rola recenzji) w żaden sposób nie mają na celu deprecjonowania tej bardzo ważnej i potrzebnej publikacji.

Mój specyficzny sposób patrzenia na archeologię oraz relacje pomiędzy teorią i metodą badawczą (por. Rączkowski 2001; 2002) spowodował, że szczególną uwagę zwróciłem na trzy wątki: kwestie terminologiczne, metodykę oraz interpretacje przeszłości, a wszystko to w odniesieniu do ogólnej koncepcji badań naukowych.

Przy czytaniu *Przewodnika* od samego początku zwraca uwagę jego empiryzm. Nie może to być specjalnie zaskakujące, gdyż generalnie nauki przyrodnicze mają silnie zaakcentowane takie właśnie podejście. Ten empiryzm pociąga za sobą istotne konsekwencje widoczne zarówno w sposobie wnioskowania (a nawet wyjaśniania), jak i narracji. Budowana w oparciu o takie podejście wiedza ma charakter obiektywistyczny, tzn. poznajemy przeszłość taką jaką ona była („rekonstrukcja przeszłości”). Jest to szczególnie widoczne w części poświęconej historii wybranych roślin uprawnych oraz w interpretacji wyników badań archeobotanicznych. Oczywiście w tekście co rusz pojawiają się sformułowania „prawdopodobnie”, „nie ostateczne”, „wymagające weryfikacji”, „hipoteza” itp., lecz jest to tylko i wyłącznie zabieg retoryczny pozwalający na „porzucenie dotychczas przyjmowanych poglądów” (s. 64) w przypadku nowego, nieoczekiwanego odkrycia (s. 479). Ten sposób myślenia prowadzi do wniosku, że tylko badania empiryczne pozwalają nam poprawnie zrekonstruować przeszłość, a zatem im więcej stanowisk zbadamy tym lepiej tę przeszłość będziemy znać. I nie przeszkadza temu pogładowi fakt, że logika już dawno zakwestionowała naukową wartość wnioskowania indukcyjnego (np. Such, Szcześniak 1997). Oczywiście takie podejście i sposób narracji nie jest obce też archeologii, która w swej kulturowo-historycznej wersji również w pełni akceptuje wspomniany model myślenia i postępowania badawczego. Ale już dla archeologów reprezentujących archeologię procesualną, a tym bardziej postprocesualną, takie argumentowanie będzie trudne lub wręcz niemożliwe do zaakceptowania.

Pomimo, że nauki przyrodnicze mają długą tradycję empiryzmu, zastanawia tak silna jego obecność w powstających obecnie pracach. Już od prawie 20 lat toczy się dyskusja nad zmianą sposobu myślenia w archeobotanice (np. Butler 1995; Rackham 1995). Wynika to z ogólnej dyskusji wywołanej tzw. zwrotem lingwistycznym. Nawet śladu takiej dyskusji nie ma w *Przewodniku*. A szkoda, bo studenci powinni wiedzieć, że w archeobotanice może

funkcjonować nie tylko podejście obiektywistyczne, ale także dostrzega się rolę interpretacyjności całego procesu badawczego. Brak takiej refleksji w *Przewodniku* wyraźnie jest widoczny np. w oddzielaniu opisu od interpretacji (s. 199).

Konsekwencją przyjmowania tradycyjnej archeologii, jako płaszczyzny odniesienia jest również stosowana terminologia. Tu zwraca szczególną uwagę podmiotowe traktowanie kultury archeologicznej. I ponownie od dawna już wiadomo, że kultura archeologiczna nie może być traktowana jako byt istniejący w odległej przeszłości. Jest to pojęciowy wytwór archeologów i nijak się ma do przeszłości. Ostatnio szerokie podsumowanie dyskusji nad terminem kultura archeologiczna znalazło się w pracy pod redakcją S. Tabaczyńskiego (2000). Podobnie sprawa ma się ze stosowaniem terminów „kultura żywa” i „kultura martwa”. Są to terminy, które wprowadził do archeologii H. J. Eggers (1959). Zatem są ściśle powiązane z archeologią kulturowo-historyczną. Natomiast pojawiający się tuż obok termin „tafonomia” (s. 47) wprowadzony został do archeologii w konsekwencji krytycznych studiów właśnie m.in. nad wcześniej wspomnianymi terminami i rolą tzw. przesłanki pompejańskiej (np. Kadrow 1998). Współwystępowanie tych terminów świadczy o niezrozumieniu kontekstu ich wprowadzenia do archeologii i konsekwencji w myśleniu jakie za sobą niosą. Podobnych kolizji terminologicznych jest w pracy więcej. I teraz, jeżeli czytelnikiem jest archeolog lub student archeologii to może budzić się u niego wrażenie, że praca zawiera „przestarzałe” sposoby myślenia o archeologii. Natomiast jeżeli czytelnikiem będzie nie-archeolog to będzie się uczył pojęć z zakresu archeologii, które już są (lub powinny być) w lamusie historii myśli archeologicznej.

Tak więc w zakresie roli refleksji teoretycznej i w konsekwencji terminologicznej z zakresu archeologii *Przewodnik* wyraźnie nie nadaża za tendencjami, które są obecne i dyskutowane w archeologii od ponad 40 lat. Natomiast w kwestiach dotyczących metodyki, w szczególności na etapie badań wykopaliskowych, pokazuje potencjał, który przez ogromną rzeszę polskich archeologów w ogóle nie jest dostrzegany. Tu bezwzględnie widzę największy walor *Przewodnika* dla czytelnika, którym ma być archeolog. Praktycznie cała część trzecia i fragmenty drugiej powinny być absolutnie obowiązkową lekturą dla każdego archeologa. Poszczególne kategorie szczątków roślinnych omawiane w części trzeciej wskazują jak wiele jest informacji, które w trakcie większości badań wykopaliskowych są bezpowrotnie niszczone w konsekwencji stosowanych technik pozyskiwania materiałów. I dotyczy to nie tylko kwestii pobierania prób z obiektów i warstw, lecz także sposobów traktowania przez archeologów odkrywanych fragmentów ceramiki czy polepy (np. s. 297). W szczególności rozdział trzeci kwestionuje potoczne sądy wielu archeologów, że makroszczałki roślinne nie zachowują się na większości stanowisk archeologicznych. Nawet jeżeli archeolog ich nie widzi to one są obecne i... wyrzucane na hałdę. Zatem postulat obecności archeobotanika w każdym badaniu wykopaliskowych (s. 167) jest ze wszech miar słuszny. To archeobotanik powinien mieć istotny wpływ na sposób eksploracji obiektów i warstw kulturowych, pobieranie prób i ich dokumentowanie. Moim zdaniem powinien to być jeden z elementów obowiązkowego standardu programu każdego badania wykopaliskowych. Mam

nadzieję, że instytucje i osoby, które kształtują takie standardy wezmą pod uwagę tę kwestię. Zastanawiające jest zatem dlaczego już kilka zdań później Autorki ograniczają ten postulat do „przynajmniej okresowego odwiedzania stanowiska” (s. 167). Argumentem mają być kwestie finansowe i czasowe. Uważam takie podejście za błędne. Moim zdaniem, jeżeli archeologa nie stać na uwzględnienie w projekcie badań obecności archeobotanika to lepiej będzie jeżeli z tych badań zrezygnuje, bo w konsekwencji więcej by zniszczył niż uzyskał, zbadał, ochronił. Natomiast czynnik czasu może wiązać się z brakiem archeobotaników, którzy mogliby uczestniczyć w badaniach wykopaliskowych. Oznacza to, że jest szansa (i potrzeba) na zwiększenie kształcenia młodych adeptów archeobotaniki. Lecz to wspomniane samoograniczenie wskazuje też na bardzo głęboko zakorzenioną i istotną relację jaka w dalszym ciągu istnieje pomiędzy archeologią i archeobotaniką. Odczytuję ją jako relację młodszej i gorszej siostry w stosunku do „bardziej doświadczonej i mądrej” archeologii. Archeobotanika „oczekuje” propozycji od archeologii i by zbyt wysokimi kosztami nie zniechęcić archeologów do siebie, archeobotanicy są nawet skłonni ograniczać swoje wymagania, iść na kompromis. Poprzez edukację archeologów w zakresie potencjału archeobotaniki (tu ogromna rola *Przewodnika*) tę relację należy zmienić — to archeolog powinien uwzględniać w swoich planach potrzeby archeobotaników (takie założenia były przyjęte m.in. w badaniach wykopaliskowych w Kałdusie — por. Bednarek, Chudziak 2004).

Z zagadnieniami metodycznymi ściśle wiąże się kwestia ilościowej prezentacji danych pozyskanych w oparciu o analizę poszczególnych prób ze stanowiska. Pojawia się pytanie o zasadniczym znaczeniu: co reprezentują materiały roślinne odkrywane w trakcie badań wykopaliskowych osad? Czy ujawniają strukturę konsumpcji lub strukturę upraw? I dyskutując ten problem Autorki bardzo słusznie zwracają uwagę na okoliczność, że „nie ma bezpośredniego, prostego związku między udziałem ilościowym jakiegoś taksonu w materiale archeobotanicznym, a jego rolą zarówno w dawnej roślinności, jak i w dawnej gospodarce” (s. 201). Rzeczywiście można chyba bez większych kontrowersji przyjąć, że ilość i jakość materiału roślinnego rejestrowanego w pobranych próbach jest funkcją wielu rozmaitych procesów — od struktury roślinności w przeszłości i jej użytkowania przez człowieka, poprzez procesy depozycyjne, rozmaite naturalne i kulturowe procesy podepozycyjne po procesy odkrywcze (w tym zasady pobierania prób) i badawcze (metody opracowania i analizy materiału oraz jego interpretacji). Pozostaje postawić pytanie czy dysponujemy obecnie narzędziami, które pozwalają na takie przeprowadzenie całościowej analizy materiału roślinnego w kontekście informacji archeologicznych, które pozwolą na względnie wiarygodne (perswazyjne) zaprezentowanie proponowanych rozwiązań? Po analizie dalszej części *Przewodnika* sądzę, że archeobotanika nie dysponuje takimi narzędziami, a co chyba jeszcze gorsze nie toczy się w jej obrębie ożywiona dyskusja nad ich poszukiwaniem i wprowadzaniem (przynajmniej nie wynika to z *Przewodnika*).

W pewnym sensie pojawia się tu wiele podobieństw z archeozoologią. Archeozoologia również wykorzystuje materiał źródłowy, który ze swej natury jest trudny do interpretacji ze względu na złożoność procesów mających wpływ na stan zachowania i możliwości

badania kości zwierzęcych. Z tym, że w archeozoologii już od dłuższego czasu prowadzi się szczegółowe studia nad tafonomią szczątków zwierzęcych, a także wartością poznawczą odkrywanego materiału (np. Makowiecki 1998; Marciniak 1996; 2005). Myślę, że archeobotanika może pójść podobną drogą i poważniej potraktować kwestie dotyczące krytycznej refleksji nad źródłową wartością szczątków roślinnych. Nie mam wątpliwości, że jest to materiał, który przy zastosowaniu krytycznej refleksji może wnieść ogrom informacji o wielu aspektach kultury.

Potwierdzeniem moich obaw co do poziomu dyskusji teoretycznej w archeobotanice na temat narzędzi pozwalających na formułowanie twierdzeń o roli roślin w przeszłych społecznościach są rozdziały w części czwartej. Zaproponowane tu zostały propozycje interpretacyjne dotyczące różnych aspektów wykorzystywania roślin w przeszłości, w szczególności gospodarczych. Co prawda omówione tu zostały różnorodne propozycje metodyczne dotyczące rekonstrukcji zbiorowisk roślinnych, lecz nie uwzględniają one kwestii reprezentatywności zarejestrowanych szczątków roślinnych na stanowisku archeologicznym. Nie znalazłem też przekonującej odpowiedzi na pytanie w jakim stopniu materiał pochodzący z badań wykopaliskowych pozwala na „rekonstrukcję” pierwotnych zbiorowisk roślinnych.

Kolejnym aspektem rozważań wskazujących na brak krytycznej refleksji teoretycznej jest kwestia wspomnianej już struktury upraw. Wcześniej (s. 201) Autorki bardzo słusznie zaznaczyły, że nie ma prostego przejścia od rejestru odkrytych szczątków a ich rolę w przeszłej kulturze. Natomiast w podrozdziale poświęconym „odtworzeniu struktury upraw” te wątpliwości nie znajdują miejsca. Zasadniczą rolę w tej rekonstrukcji odgrywa aspekt ilościowy. I nawet jeżeli w analizie uwzględnia się funkcje obiektów skąd pochodzą szczątki roślin, to w moim odczuciu, liczebność nie jest żadną wskazówką dotyczącą czy to struktury upraw czy struktury konsumpcji. Mój niepokój budzi też, że w ten sposób skonstruowane obrazy struktury upraw w regionach czy w całej Polsce zostaną bezkrytycznie zaakceptowane przez archeologów. Wynika to z faktu, że empiryzm i indukcjonizm archeobotaniki dobrze wpisuje się w archeologię kulturowo-historyczną bazującą właśnie na empiryzmie i indukcjonizmie. I przy takim podejściu nie może dziwić, że na podstawie odkryć na trzech stanowiskach formułuje się uogólniające twierdzenie o uprawie maku (s. 496).

Analizując zakresy interpretacji obecności roślin w kulturze przeszłych społeczności proponowane w *Przewodniku* można dostrzec bardzo charakterystyczny rys. Otóż dyskutowany jest praktycznie wyłącznie gospodarczy aspekt wykorzystywania roślin w przeszłych społecznościach. Jest do daleko idąca redukcja myślenia o roślinach i ich funkcji w kulturze. Nie mam żadnych wątpliwości, że rośliny odgrywały różnorodne role, a znaczenia im przypisywane prawdopodobnie wykraczają poza naszą wyobraźnię. Myślę, że dość archaiczne jest traktowanie roślin tylko w kategoriach ich konsumpcji czy utilitarnego wykorzystywania (włączając w to wykorzystanie jako środków leczniczych). Podobnie jak zwierzęta (por. Marciniak 2005), rośliny były istotnym czynnikiem dyskursu społecznego (np. Butler 1995; Larsson 2001). Przypisywano im rozmaite znaczenia symboliczne. Nie należy tego aspektu ignorować. Zatem żałować trzeba, że w (polskiej) archeobotanice

taki nurt praktycznie nie istnieje. Jedyne tekst, w którym pojawiają się wątki takiego właśnie myślenia (choć niestety niezbyt rozbudowane) dotyczy interpretacji obiektu 4/98 w Kaldisie (Polcyn 2004). A z pewnością jest to pole dla nowych interpretacji wykraczających poza nasze współczesne racjonalno-ekonomiczne myślenie.

Z mojej perspektywy zatem część interpretacyjna rodzi sporo wątpliwości. Jest to w znaczącym stopniu efekt innego patrzenia na archeologię, inspirowanego współczesną dyskusją teoretyczną (np. Johnson 1999). Wynika z niej, że powinniśmy skoncentrować się na zjawiskach jednostkowych, na decyzjach podejmowanych w przeszłości przez mieszkańców konkretnych osad. Ich sąsiedzi mogli rozwiązywać problemy w inny, swoisty sposób. Wykorzystanie wyników badań ze stanowisk rozproszonych na dużym obszarze, i na dodatek badań o różnym stopniu szczegółowości, przy zastosowaniu różnych metod badawczych, a także odpowiadających na rozmaite pytania nie stwarza podstaw do uogólniania. To dążenie do ujęć syntetycznych powoduje, że tracimy możliwość spojrzenia na indywidualne grupy ludzi, którzy na swój własny sposób rozwiązywali problemy dnia codziennego, w tym np. sposób zbierania zboża (co jest bardzo interesującym wątkiem w studiach nad przeszłością).

Ograniczanie przykładów do tylko jednego nurtu archeologii czyli archeologii kulturowo-historycznej (z nielicznymi wyjątkami z zakresu archeologii procesualnej, lecz bez wskazania tych inspiracji) powoduje, że tworzy się obraz jednolitej, jedynie poprawnej archeobotaniki. Jeżeli uznać, że archeobotanika jest ściśle powiązana z archeologią to myślę, że (zwłaszcza) podręcznik powinien pokazywać, jak rozmaite nurty archeologii formułują swoje specyficzne problemy badawcze i jak sformułowane pytania wpływają na dobór poszczególnych metod archeobotanicznych. W konsekwencji mamy szansę uzyskać zróżnicowany obraz zarówno procedur badawczych, jak i interpretacji przeszłości. Zaproponowana w *Przewodniku* formuła wręcz sugeruje, że na etapie planowania prac terenowych nie ma jeszcze pytań badawczych, a stosowane metody są zawsze i w każdych okolicznościach poprawne. Dopiero po zebraniu materiału empirycznego można się zastanowić do czego się on przyda. Obawiam się, że taki obraz archeobotaniki jest zbyt jednostronny, a studenci stracą szansę na ujrzenie potencjału archeobotaniki w szerszej perspektywie.

Nie chciałbym by ta krytyka proponowanych interpretacji została odebrana jako negacja całej pracy. Odnoszę się z ogromnym szacunkiem i podziwem do tak szeroko zarysowanego projektu. Praca wykonana przez Autorki jest fantastyczna i nie mam wątpliwości, że przez najbliższych kilkadziesiąt lat będzie to praca aktualna i potrzebna w polskiej archeologii. Moje zarzuty i wątpliwości są zasadniczo skierowane do... archeologów, z którymi Autorki współpracują. To oni powinni pokazać jak zmienia się współczesna archeologia i w konsekwencji jak modyfikowane są pytania badawcze. Ta dynamika archeologii, zwłaszcza w zakresie teoretycznym, powoduje, że status nauk „wspomagających” w sposób istotny się zmienia (por. Marciniak, Rączkowski 2001; Jones 2002). To że środowiska archeologów powinny docierać sygnały inspirujące do refleksji nad interpretatywnym charakterem zarówno procedur badawczych, jak i tworzonych narracji o przeszłości. I gdyby takie wątki znalazły się w *Przewodniku*, to tylko zyskały on na wszechstronności.